

ENLi seisukoht valimisea langetamisega kaasnevatest muudatustest

Valimisea langetamine 16-le eluaastale on olnud maailmas arutluse all paarkümmend aastat ning on teostatud näiteks Austrias 2007 ja Maltal 2013. Eestis on selle võimaluse üle arutletud aastaid. Eesti Noorteühenduste Liidu (edaspidi ENL) üldkoosolekul 17. novembril 2007 võeti vastu dokument „ENLi noortepoliitilised seisukohad: noorte osalus“ kus toetati valimisea langetamist 16-le eluaastale. Sama kinnitati „ENLi noortepoliitika platvormis“, mis võeti vastu ENLi üldkoosoleku poolt 27. november 2010. Mõlemas dokumendis on kaks klauslit, mis on tarvis ellu viia enne valimisea langetamist. Esimene on noorte kaasamise kohustuse seadustamine riigi ja kohaliku omavalitsuse poolt. 2010 vastuvõetud Noorsootöö seadusesse on lisatud võrreldes eelmise, 1999. aastal vastuvõetud seadusega, uusi punkte, sh noorsootöö korraldamise põhimõtted. Esimene põhimõte on järgmine: „noorsootööd tehakse noorte jaoks ja koos noortega, kaasates neid otsuste tegemisse“. Teine klausel sätestas noortevolikogude arendusüksuse loomise. Alates 2012. aastast tegeleb ENL noortevolikogude arendamisega. Selle aluseks on Haridus- ja Teadusministeeriumiga kokku lepitud kava ning arendustegevust rahastatakse riigieelarvest. Siinkohal konstanteerib ENL fakti, et mõlemad klauslid on ellu viidud ning on võimalik asuda valimisea langetamise ning sellega kaasnevate reformide elluviimisega.

Valimisea langetamise eesmärk on pakkuda olulist ning elulist praktilist kodanikuks olemise kogemust võimalikult noorele inimesele. Tegu on täiendusega põhi-, kutse- ja gümnaasiumiharidusele kuna 16-aastased noored on enamjaolt 9. või 10. klassis. ENL usub, et 16-aastased on adekvaatsed langetama poliitilisi otsuseid, sest juba 2009. aastal valminud Tallinna Ülikooli õppejõu Anu Tootsi uuringu tulemused osutasid sellele, et 16-aastased noored on poliitiliselt sama küpsed kui seda on täiskasvanud. Paljud olulised õigused-kohustused tulevad noortele juba varemgi: 14-aastaseks saades saab kodanikku võtta

vastutusele tehtud väär- või kuriteo eest; 15-aastaselt on õigus abielluda mõlema vanema nõusolekul; 16-aastaselt võib juba taotleda B-kategooria piiratud (auto)juhilube. Ka petitsiooniõigus on antud vähemalt 16-aastastele. Valimisea langetamine aitab tasandada vananevas ühiskonnas demograafilist tasakaalu ning noortele hakatakse ühiskonnas ja seadusloomes rohkem tähelepanu pöörama. Austria kogemus näitab, et noorte huvi poliitika vastu kasvas, noorte valimiskäitumine ei erinenud radikaalselt keskmisest ning noorte teemad tõusid rohkem ühiskondliku huvi keskpunkti. Justiitsministeeriumi 2011. aastal tehtud analüüsis tõdeti, et Austrias ei ole tuvastatud valimisea langetamisega seotud negatiivseid tagajärgi.

ENL leiab, et kohalikel valimistel valimisea langetamiseks 18-lt 16-le on kõige efektiivsem variant muuta põhiseadust Riigikogu kahe järjestikuse koosseisu poolt (Põhiseadus § 163). 2011. aastal valitud Riigikogu XII koosseis jõuab otsuse langetada enne volituste lõppu 2015. aasta märtsis esimest korda ning 2015. aastal valitav Riigikogu XIII koosseis saab otsuse langetada 2015. aasta jooksul. Esimene võimalus, kus 16-aastased noored saavad valida kohalike omavalitsuste valimistel, on 2017. aastal. ENL loodab, et valimisea langetamise juriidilise protsessiga samaaegselt hakkavad rakenduma ka siin plaanis välja toodud lahendused. ENL on valmis igakülgsest panustama nii antud tegevuste põhjalikku ettevalmistusse kui ka elluviimisesse.

Valimisea langetamise teemalist plaani hakati koostama aprilli algul 2014 ENLi noortepoliitika nõuniku Harri Puskari juhtimisel. Sellesse on sisendi ja/või tagaside andnud ENLi liikmed, ENLi noortepoliitika võrgustik Facebookis, Riigikogus esindatud erakondade noortekogud ja noortevaldkonnas tegutsevate katusorganisatsioonide (sh EÕEL, EÜL, EANK, ENÜ) juhtivisikud ning ENLi büroo. Seisukohas nimetatud muutusi on arutatud mitme eksperdiga (sh professorid Mihhail Lotman, Anu Toots, Ülle Madise ja emeritprofessor Viive Ruus), välisriikidest Austria Noorteühenduste Liidu esimehe Johanna Tradinikuga ja ministeeriumite esindajatega (Justiitsministeeriumist Kristen Kanarik, Haridus- ja Teadusministeeriumist Irene Käosaar). Arvestatud on mõtetega, mis tulenevad Austria kogemusest, 2013. aasta kohalike omavalitsuste Varivalimiste kogemusest ning Eesti Ajaloo- ja Ühiskonnaõpetuse Õpetajate Liidu märtsis 2014 toimunud üldkoosolekul kogutud arvamustest valimisea langetamise teemal. Kasutatud on mitmeid dokumente ja teaduslikke uuringuid, nimetame siin olulisemad: Anu Tootsi juhitud töörühma poolt koostatud „Aktiivse valimisea langetamise

mõjude analüüs - eelhindamine" tulemustest(eesialgsed tulemused avaldati osaliselt 28. mai 2014, lõplikud tulemused avaldatakse hiljemalt 31. august 2014), Justiitsministeeriumis 2011. aastal Kristen Kanariku koostatud analüüs „Valimisea langetamine: Valitud välisriikide kogemus ja õiguslikud kaalutlused“, 2012. aastal valminud dokument „Eesti Noorteühenduste Liidu soovitusel Riigikogule ja Justiitsministeeriumile valimisea langetamisel“. Plaani koostamisprotsessi käigus ilmnas, et inimesed näevad probleeme mustemates toonides kui kasutatud teaduslikud andmed.

Käesolevas dokumendis on ENL ära kirjeldanud otsesed riskid, mis võivad osutada takistuseks valimisea langetamisel. Rohkem selliseid riske ei tuvastatud. Plaani eesmärk on kirjeldada ENLi nägemust riskide maandamiseks elluviidavatest tegevustest. Seisukoha aluseks on kaks eelnimetatud ENLi liikmete poolt üldkoosolekul vastuvõetud dokumenti. ENLi juhatus on kinnitanud dokumendi 2. juuni 2014.

MUUTUSED, MIS ON VAJA ELLU VIIA KOOS PÕHISEADUSE MUUTMISEGA.

Noorte valimisvalmidust tuleb suurendada ning neid peab motiveerima osalemaks valimistel läbi avaliku ruumi. Uuring „Noorte kodanikukultuur kümme aastat hiljem Eesti tulemused IEA Rahvusvahelises kodanikuhariduse uuringus ICCS 2009“ (TLÜ 2011) toob välja mitmeid fakte: Eesti õpilaste kodaniketeadmised on 38 uuringus osalenud riigi keskmisest paremad, Eesti õpilased osalevad aktiivselt koolielus, Eesti noortele on omased demokraatlikud põhiväärtused, Eesti noorte huvi ühiskonnaprobleemide vastu on rahvusvaheliselt keskmisel tasemel ning Eesti noorte tegelik osalemine vabatahtlikus tegevuses ja kohalikus kodanikuühiskonnas on kasvanud. 2014 valmiva mõjude analüüsi üks järeldustest on, et noortel puudub selge arusaam sellest, mis on need noorte huvid, mida valimistel tuleks esile tõsta, kas ja kuidas seda tuleks teha. Kaasamisringis toodi välja järgnevad riskikohad: „*Noorte teadlikkus poliitikast ning huvi ühiskonna asjade vastu on madal; noored ei määratle end kui sotsiaalset gruppi ega oma piisavalt kogemusi oma huvide eest seismisel; noorte maailmavaade pole välja kujunenud*“. Eelpool toodud muutuse elluviimiseks soovitab ENL järgmisi tegevusi:

- 1. Noorte pidamine võrdväärseks ühiskonnagrupiks meedia ja muu avalikkuse poolt.** Noortele tuleb meedia poolt teadvustada valimistega seoses olulisi teemasid. Meediaruumis peab olema rohkem debatte noorte teemadel.

- 2. Enne esimesi valimisi, kus 16-aastased saavad valida, üleriikliku teavituskampaania läbiviimine.** Kampaania peab andma noortele valimistest adekvaatset teavet. Austria ja Saksamaa kogemused informatsiooni ning valimismotivatsiooni tugevdavate meetmete kasutuselevõttuga näitavad, et noorte valimisosalus ei jää seeläbi drastiliselt alla tavapärasele valimisosalusele, vastupidiselt võib näha isegi kõrgemat osalust kui 18. - 24. aastaste hulgas.
- 3. Meedia muutumine poliitikasõbralikumaks.** Poliitika teemalise kriitika suhtes tuleb suurendada poliitika sõbralike uudiste hulka.
- 4. Valimistel targa valiku langetamisest informeeriva riikliku veebilehe tegemine.** Veebileht peab olema püsivalt üleväl ja seega täiendab meedia poolt pakutavaid valijakompasse ning valimiste teemalisi alalehti.
- 5. Lisaks esmavalijale valijakaardi saatmisele ka sõbraliku kutse saatmine.** Tuleb taastada traditsioon, et esmavalijale saata sõbralik kutse minna valima (näiteks sedasi tehti 2007 Riigikogu valimistel).
- 6. Osaluskogude sisulise töö ja järjepidevuse tugevdamine.** Noortevolikogud on juba toimiv noorte osalusvorm: noored saavad hea ühiskondliku kogemuse NVK töös osalemisest, NVK-d tõstatavad noorte teemasid ning tekitavad ühiskondlikku sidusust juba 13. - 14. aastaste noorte seas. Seetõttu tuleb välja töötada ENLi, Eesti Noorsootöö Keskuse ning Haridus- ja Teadusministeeriumi koostöös meetmed, et osaluskogud saaksid täita oma institutsionaalse kanali rolli, mille eesmärk on kõigi kohalikus omavalitsuses tegutsevate noorte hääle otsustajateni kandmine.

Tuleb ära võtta võimalus koolijuhtidelt ja õpetajatelt avaldada poliitilist survet enda õpilastele. 2014 valmiv mõjude analüüs tuvastas ühiskonnaõpetuse õpetajate nõrgad kutseoskused valimiste ja poliitilise võitluse osas. See kätkeb endas riski, et õpetajatele jääb segaseks piir poliitpropaganda ja neutraalse pluralistliku poliitiliste seisukohtade tutvustamise vahel. Kaasamisringis toodi välja järgnevad riskikohad: *„õpetajatele on teadmata koormus, mis lisandub seoses valimisea langetamisega; Osa õpetajaid ja koolijuhte kuuluvad erakondadesse ning nad tõenäoliselt teevad ebaeetilist propagandat õpilaste seas valimiste ajal“.* Eelpool toodud muutuse elluviimiseks soovitab ENL järgmisi tegevusi:

- 1. Kooliõpilaste ettevõtlikkuse ja seoste loomise oskuse arendamise esiletõstmine.** Koolides tuleb jätkata vastutuse ja võimaluste andmist õpilastele ning õpetajad peavad kasutama võimalikult mitmekesiseid õppemeetodeid.
- 2. Õpikäsitluse muutumine.** Aluseks tuleb võtta Eesti elukestva õppe strateegia 2020 1. strateegiline eesmärk: „*Muutunud õpikäsitus. Iga õppija individuaalset ja sotsiaalset arengut toetav, õpioskusi, loovust ja ettevõtlikkust arendav õpikäsitus on rakendatud kõigil haridustasemetel ja -liikides.*” Õppekavasid tuleb rohkem fokuseerida teemadele, mis arendavad õppuri isiksust. Õppuril tuleb arendada tugevat enesehinnangut läbi positiivse tagasiside andmise. Eesti õppuri teoreetilised ja praktilised teadmised peavad olema tasakaalus.
- 3. Huvihariduse ja mitteformaalse hariduse suurem tähtsustamine.**
- 4. Noortega töötavate isikute koolituste arendamine.** Kõigi noortega töötavate isikute koolitusi (eelkõige õpetajate koolitust ja täiendkoolitust) on vaja arendada selles suunas, et nad saavad noortele olla teejuhid teadlikuks kodanikuks kasvamisel ning seeläbi aidata neutraalselt pinnalt kaasa kindla maailmapildiga kodaniku kujunemisele.
- 5. Ühiskonnaõpetajate riikliku täiendõppe suurendamine.** Tuleb mitmekesistada ühiskonnaõpetuse õpetajate teadmisi, eelkõige valimiste teemal. Täienduskoolituste süsteem peab tagama õpetajate oskuse kaasa rääkida teemadel, mis on aktuaalsed praegu.
- 6. Õpetajate täiendkoolitusse üldkultuurilise vaate sissetoomine.** Õpetajad peavad teadma erinevate teemade semantilist, filosoofilist ja kultuurilist tausta, mõistma protsesside toimimise juurpõhjuseid ning omama enda valdkonna süvateadmisi.
- 7. Koolijuhtide koolitusse poliitikaõpetuse sissetoomine.** Koolijuhid õpivad läbi selle tegelema koolisiseste poliitikaga seotud küsimustega. Vaja on demokraatliku kooli, mis on parteipoliitiliselt neutraalne.
- 8. Täiendusõppe lektorite arendustegevust tuleb muuta paremaks.** Täiendusõppe lektorid peavad teadma uusimaid innovaatilisi õpetamiseetodeid ning olema samm ees koolide õppeviisidest.

9. Koolide direktorikeskse juhtimisstruktuuri tasakaalustamine.

Õppenõukogule, hoolekogule ja õpilasesindusele tuleb anda suuremat võimu, et tasakaalustada direktorite võimu. Koolijuhid peavad olema eelkõige strateegid mitte administraatorid. Tuleb taastada koolide välishindamine, et ei tekiks konnatiiki. Õpetajatele tuleb anda arbitraaži võimalus.

10. Reeglite, mis ei lase teha koolides poliitpropagandat, kuid lubavad anda noortele neutraalset ja õpetlikku teavet poliitiliste vaadete kohta, väljatöötamine. Need reeglid tuleb kehtestada kas hea tava või seadusena.

11. Valimisea langetamisega seotud haridussüsteemi muutuste ettevalmistamiseks töögrupi kokku kutsumine. Eelpool toodud muutuste strateegiliseks juhtimiseks tuleb rajada töögrupp, kes muutustele süsteemselt läheneb ja need ellu viib. Töögruppi peavad kuuluma direktorite, õpetajate, teadlaste, poliitikute, õpilaste ja hoolekogude esindajad.

Erakonnad peavad rohkem tõstatama noorte teemasid. 2014 valmiv mõjude analüüs tuvastas, et praegu ei esinda parteid noorte huve täielikult ning noored omakorda ei tunne huvi valimisprogrammide vastu. 2013. aasta varivalimiste tulemusena tuli välja, et noorte hääle kujunemist mõjutab enam mitte kandidaadi erakondlik kuuluvus vaid tema isik, eelnev tegevus ja seos piirkonnaga ning, et noored pole huvitatud tutvumast erakondade seisukohtadega kuna nad ei saa mõjutada poliitilisi protsesse. Eelpool toodud muutuse elluviimiseks soovitab ENL järgmisi tegevusi:

- 1. Noorte teemade tõstatamine poliitiliste jõudude poolt.** Erakonnad ja nende noortekogud peavad jõulisemalt tõstatama noorte teemasid.
- 2. Valimisprogrammide sisu noortele mõistetavaks muutmise.** Seejuures ei tohi nendest sisu ära kaduda.

Koolides antavat kodanikuharidust on vaja arendada. Uuring „Noorte kodanikukultuur kümme aastat hiljem Eesti tulemused IEA Rahvusvahelises kodanikuhariduse uuringus ICCS 2009“(TLÜ 2011) toob välja mitmeid fakte: Kodanikuhariduse teemadest valdavad Eesti õpilased hästi kodanikuvabaduste ja -õiguste valdkonda, nõrgemad on teadmised majanduses ja demokraatia ohtude osas; õpilaste kodanikuteadmised on seotud koolides

seatud ühiskonnaõpetuse eesmärkide ja õpetajate ainealase kompetentsusega; reformid ühiskonnaõpetuse ainearenduses ja õpetajakoolituses on liiga aeglased. Varivalimised 2013 küsitluse üks tulemusi oli, et koolist saavad noored valimiste ja poliitika kohta vähem infot kui internetist, sotsiaalmeediast ja veebilehtedelt. 2014 valmiv mõjude analüüs tõi välja, et valimisea langetamisega tõusevad esile eelkõige kaks probleemi: liiga tugev kapseldumine õpikuteadmistesse ning reaaleluliste sündmuste ja probleemide vähene kaasamine õppeprotsessi. Kaasamisringis öeldi järgmiseid asju: „Koolides antav kodanikuharidus on nõrk; Ühiskonnaõpetust on koolides vähe või on selle kvaliteet halb; Õpetajatel jääb aeg-ajalt õpiku-välisest teadmistest vajaka; Eesti kooliõpilased on keskendunud koolides faktide kordamisele ning nende ettvõtlikkuse ja seoste loomise oskuse arendamine on jäänud tagaplaanile“. Eelpool toodud muutuse elluviimiseks soovitab ENL järgmisi tegevusi:

- 1. Kodanikuhariduse uuendamine.** See peab muutuma elulähedasemaks, interaktiivsemaks, praktilisemaks ja lõimitumaks teiste eluvaldkondadega, seal tuleb rääkida rohkem koolivälise osaluse võimalustest ning õpetada sotsiaalseid oskusi elus hakkama saamiseks. Humanitaarainete õpetajad peavad tutvustama ühte teemat käsitlevaid erinevaid teooriaid, et panna õpilased mõtlema ning arutlema.
- 2. Ühiskonnaõpetuses üksikasjalikuma valijakasvatuse andmine.** Ühiskonnaõpetuses rohkem rääkida valimisliitudest, ideoloogiatega, äärmuslusest, populismist, üksikkandidaatidest, e-valimistest, petitsiooniõigusest.
- 3. Ühiskonnaõpetuses rääkimine kooli sisese poliitilisest elust.** Vaja on tekitada arusaam demokraatlikust ja ausast poliitilisest kultuurist kooliseinte vahel. Õpilased peavad läbi selle aru saama, mis vahe on poliitikaõpetusel ja poliitpropagandal. See osa peab katma ka õpilasesinduste teema.
- 4. Ühiskonnaõpetuses noortele teadvustamine, et nad on teiste ühiskondlike gruppidega võrdväärne grupp.** Noortele peab selgitama, et nad on samasugune ühiskondlik grupp nagu kõik teised (lapsed, eakad, vähemusrahvused jne). Läbi selle peab kasvama ka noorte motivatsioon esindada enda huvisid ühiskondlikus elus.
- 5. Poliitikute ja aktiivsete noorte suurem kutsumine koolidesse.** Koolid peavad rohkem kutsuma poliitikuid rääkima poliitikast ja noori aktiviste, et anda noortele praktilist teadmist ühiskonna toimimise kohta. Aktiivse valimisagitatsiooni ajal (40 päeva enne valimisi) peavad koolides toimuma ainult debadid erinevate poliitikute vahel.

Vene koolidele on vaja pöörata eraldi tähelepanu. 2014 valmiva mõjude analüüs üks järeldusi oli, et vene õppekeelega koolide õpilased jäävad oma kodanikukompetentsidelt maha eesti õppekeelega koolidest, samuti on siin õpetajad vähem enesekindlad. Kaitsepolitsei aastaraamat 2013 tõi välja, et üks osa Venemaa mõjutustegevusi on suunatud vene noortele, mis ilmestab kaasamisringis kõlanud väidet, et venekeelsete noorte usaldus Eesti Vabariigi vastu on madal. Teised kaasamisringis väljatoodud mõtted: „*Vene koolides on samad probleemid, mis eesti koolides, kuid mitu korda võimendatumad; vene noored elavad mentaalselt täiesti erinevas ruumis*”. Eelpool toodud muutuse elluviimiseks soovitab ENL järgmisi tegevusi:

- 1. Venekeelsete koolide asetamine eestikeelsete koolidega samasse paradigmasse.** Venekeelseid koole ei saa eristada eestikeelsetest koolidest. Eesti- ja venekeelsete koolide personali arendamiseks tuleb korraldada ühiseid tegevusi. Venekeelsetele õpilastele tuleb anda rohkem võimalust mõelda ja tegutseda enda olukorra parandamise nimel.